

ДЕОНТОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті розкрито підходи до трактування та визначення поняття “деонтологічна культура соціального педагога”. Проаналізовано сутність цього феномену, що підлягає формуванню у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, розкрито його зв'язок із поняттям “деонтологічна культура фахівця”. Визначено змістовну основу поняття “деонтологічна культура соціального педагога”, що становлять такі деонтологічні категорії, як обов'язок, зобов'язання та відповідальність.

Ключові слова: деонтологічна культура, деонтологічна культура фахівця, соціальний педагог, деонтологічна культура соціального педагога, деонтологічні категорії, обов'язок, зобов'язання, відповідальність.

Об'єктивні процеси суспільного розвитку висувають проблематику культури на перший план, надаючи їй надзвичайної гостроти [9, с. 12]. До переліку актуальних у культурному контексті проблемних питань, безперечно, належить і проблема культурологічної спрямованості освітнього процесу вищої школи, зокрема проблема формування деонтологічної культури майбутніх соціально-педагогічних фахівців. Вирішення означеної проблеми, насамперед, передбачає визначення поняття “деонтологічна культура соціального педагога”.

Результати проведеного аналізу наукової літератури свідчать про те, що проблеми формування культури особистості, зокрема деонтологічної культури майбутніх фахівців, ґрунтовно розглянуто у працях Р. Вайноли, Г. Караханової, С. Хлестової, Л. Переймибиди та інших. Проблеми професійної підготовки спеціалістів соціально-педагогічної сфери, у тому числі й в аспекті формування їхніх професійно-етичних якостей, аналізуються у дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, О. Дубасенюк, І. Євтуха, І. Звереві, А. Капської, О. Карпенко, Л. Коваль, Г. Лактіонової, І. Мигович, Л. Міщик, Ж. Петрочко, В. Поліщук, О. Пономаренко, А. Рижанової, С. Савченко, В. Сластьоніна, Т. Спіріної, С. Харченко, І. Шарової, В. Штифурак та інших.

Крім того, встановлено, що в контексті деонтологічної проблематики предметом наукових пошуків більшості вітчизняних та зарубіжних учених, як правило, є “деонтологічна підготовка” (“деонтологічні основи підготовки”) чи “деонтологічна готовність” спеціалістів певного фаху (М. Васильєва, І. Вітенко, К. Кертаєва, М. Пастухова, І. Філатова та ін.); проблеми формування “деонтологічних якостей” (у ряді праць визначених як “професійно значущі якості”) чи “деонтологічних цінностей” майбутніх професіоналів (А. Кудеріна, В. Савіщенко та ін.); проблеми “деонтологічного виховання” дітей та молоді (В. Москаленко, В. Пилипчук та ін.) або взагалі – дослідження основ загальної й професійної деонтології (окремих її різновидів) як галузі науки та сфери практичної діяльності (І. Бенедик, О. Білібін, М. Васильєва, В. Горшеньов, С. Гусарев, С. Іщук, К. Левітан, М. Петров, Л. Рискельдієва, Р. Турбан та ін.).

Що ж до проблеми формування саме деонтологічної культури фахівця, то окремі її аспекти висвітлено у дисертаційних дослідженнях Л. Переймибиди “Орга-

нізаційні засади діяльності педагогічного колективу з розвитку деонтологічної культури учнів медичного ліцею” [7]; С. Хлестової “Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі соціально-виховної роботи” [8], а також у дисертаційному дослідженні Г. Караханової “Формування деонтологічної культури вчителя у системі неперервної професійної освіти” [5]. Проте, незважаючи на чималий науковий доробок із різних аспектів проблеми, на нашу думку, по-перше, не є усталеним і потребує уточнення поняття “деонтологічна культура фахівця”; по-друге, невирішеною залишилася проблема визначення поняття “деонтологічна культура соціального педагога”, що повинна стати предметом спеціальної уваги.

Метою статті є визначення поняття “деонтологічна культура соціального педагога”. Зв’язок статті з науковими і практичними завданнями полягає у тому, що зростання рівня професійних вимог до особистості соціального педагога, його морально-етичних якостей потребує удосконалення змісту соціально-педагогічної професійної освіти у напрямі відповідності сучасним тенденціям до підготовки фахівців, зокрема й в аспекті культурологічної спрямованості освітнього процесу.

Поняття “деонтологічна культура соціального педагога” розглядається дослідниками у контексті наукової категорії “деонтологічна культура фахівця”. При цьому під деонтологічною культурою фахівця, наприклад, Л. Переймибіда розуміє “ступінь виконання фахівцем своїх обов’язків перед суспільством...” [7, с. 104], одночасно підкреслюючи, що “деонтологічна культура характеризується складністю й багатомірністю та виступає як предмет, засіб і результат діяльності, у процесі якої засвоюються й розширюються певні категорії цінностей” [7, с. 105].

За визначенням С. Хлестової, деонтологічна культура фахівця – це “сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних та професійно-етичних якостей особистості, які визначають етичну та культурну значущість її життєдіяльності” [8, с. 82].

Г. Караханова вважає, що деонтологічна культура фахівця (у контексті дослідження – вчителя) є “соціально-педагогічним утворенням, яке формується в системі неперервної професійно-педагогічної підготовки” [5, с. 10]. При цьому, зазначає вчена, по-перше, за своєю суттю вона є результатом етично орієнтованої підготовки вчителя через вимоги професійно-педагогічного обов’язку, по-друге, виявляється у поведінці й професійній діяльності, по-третє, зумовлена змістом норм професійної етики, моральним імперативом, етичними ідеалами, гуманістичними цінностями педагогічної діяльності [5, с. 10–11].

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що деонтологічну культуру фахівця дослідники розглядають як інтегроване особистісне утворення, що формується в процесі оволодіння людиною професійною діяльністю та набуття необхідних професійно значущих якостей на основі привласнення фахівцем певної системи цінностей, і виявляється у належній (відповідній суспільним очікуванням) поведінці професіонала.

Підкреслимо, що одночасно деонтологічна культура є системою норм і вимог суспільства до всіх напрямів діяльності фахівця. Крім того, на думку Л. Переймибіди, вона опосередковано зумовлена реальними суспільними відносинами, їх мораллю, має об’єктивний зміст, соціальну основу, їй притаманні специфічні закономірності [7, с. 105].

Спираючись на науковий метод синтезу авторських концепцій визначення поняття “деонтологічна культура фахівця”, а також власні висновки щодо сутності означеного феномену, вважаємо можливим визначити деонтологічну культуру фа-

хівця як рівень присвоєння ним базових професійних цінностей, які закладені у досвіді фахової діяльності. Набуття означених цінностей виявляється в діяльності як характеристика особистості, що засвідчує максимальний рівень розвитку певних якостей та властивостей індивідуума. При цьому, на нашу думку, деонтологічна культура фахівця є складовою професійної культури особистості і виявляється у належному виконанні професійних зобов'язань, закріплених у змісті професійних деонтологічних норм.

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття “деонтологічна культура фахівця” іншими науковцями, а також сформулювавши власне розуміння цього поняття, деталізуємо його зміст для соціальних педагогів.

При цьому ми повністю підтримуємо позицію А. Рижанової, що соціальний педагог – це спеціаліст із соціального виховання, провідною метою діяльності якого є інтеграція виховних зусиль нації для підвищення соціальності особистості [10, с. 349]. Специфікою професійної діяльності соціально-педагогічного фахівця, на думку вченої, є “соціальне виховання у відкритому соціокультурному просторі та керування соціально-виховними впливами всіх сфер культури...” [10, с. 348].

Отже, ґрунтуючись на авторських концепціях професійно-педагогічної культури В. Гриньової [3] та професійної культури соціального педагога Т. Спіріної [9], вважаємо можливим визначити деонтологічну культуру соціального педагога їхньою складовою, що являє собою особистісне утворення, діалектичну інтегровану єдність базових професійних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх. Означені цінності, будучи теоретично осмисленими у межах деонтології як науки, набувають характеру деонтологічних категорій.

Нами встановлено, що у питанні визначення системи цінностей, які можуть бути визначені як деонтологічні категорії, думки вчених різняться. Свою наукову позицію ми ґрунтуємо, насамперед, на положеннях концепції педагогічної деонтології М. Васильєвої, яка викладена у науковому дослідженні на тему “Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога” [2], але з деякими уточненнями та доповненнями, зокрема, зумовленими специфікою професійної діяльності соціального педагога.

До основних категорій педагогічної деонтології М. Васильєва зараховує “обов'язок педагога” та “відповідальність педагога”. При цьому “професійний обов'язок педагога” (як одну з основних цінностей професії педагога) М. Васильєва тлумачить як потребу, глибоку переконаність педагога у необхідності дотримання певної лінії поведінки у його взаєминах з учасниками педагогічного процесу на основі системи вимог, усвідомлення зобов'язань перед своєю професією та суспільством [2, с. 84]. У свою чергу, “відповідальність педагога” з позицій педагогічної деонтології М. Васильєва розуміє як стійке особистісне утворення, здатність педагога контролювати свою поведінку відповідно до прийнятих у суспільстві, колективі, професійній групі соціальних (моральних і правових) норм, вимог, професійного обов'язку [2, с. 89].

Отже, з позицій педагогічної деонтології основними категоріями деонтологічної культури соціального педагога можна вважати такі категорії, як “обов'язок” та “відповідальність”. Не заперечуючи цієї тези, зазначимо, що, на нашу думку, до переліку слід включити і категорію “зобов'язання”. Означені категорії, між якими простежується тісний зв'язок, у сукупності утворюють систему, що є змістовною основою деонтологічної культури соціального педагога.

Зазначимо, що свою позицію щодо визначення деонтологічних категорій, які виступають змістовною основою поняття “деонтологічна культура соціального педагога”, окрім означеної концепції педагогічної деонтології М. Васильєвої, ми ґрунтуємо також на положеннях авторських концепцій деонтології соціальної роботи С. Іщука [4] та Г. Медведєвої [6]. При цьому деонтологію у соціально-педагогічній галузі визначаємо як систему професійних, правових і морально-етичних правил поведінки, які, будучи втіленими у сукупності норм, настанов і розпоряджень, становлять поняття обов’язку і зобов’язань соціального педагога у професійній сфері, одночасно визначаючи вид та міру відповідальності за їх належне виконання.

Під “професійним обов’язком соціального педагога” ми розуміємо суспільну необхідність, виражену в системі вимог до поведінки й професійної діяльності спеціаліста. Він є відображенням усвідомленої внутрішньої, моральної необхідності дотримання суспільно необхідної лінії поведінки, визначеної у професійних зобов’язаннях. При цьому усвідомлення соціальним педагогом свого професійного обов’язку є віддзеркаленням об’єктивних зобов’язань у ідеях, переконаннях, почуттях, звичках фахівця, у внутрішніх мотивах його практичної професійної діяльності щодо виконання зобов’язань. На нашу думку, свідоме виконання свого обов’язку є однією з найважливіших умов високоефективної діяльності як самого соціального педагога, так і ефективності процесу соціального виховання у суспільстві у цілому. Отже, професійний обов’язок соціального педагога, виступаючи як деонтологічна категорія, регламентує професійні зобов’язання, котрі повинен виконувати індивід унаслідок суспільної необхідності.

У свою чергу, професійні зобов’язання – це закріплені у професійних нормах правила, які деталізують зміст професійного обов’язку певного фахівця та визначають лінію його професійної поведінки.

Якщо професійний обов’язок соціального педагога полягає в тому, щоб усвідомити, застосувати до конкретного становища, у якому він перебуває, і практично здійснити моральні, правові та професійні вимоги, що поєдналися у змісті професійних деонтологічних норм, то питання, якою мірою це завдання виконується або якою мірою людина винна у його невиконанні, – це питання про особисту відповідальність фахівця. Професійна відповідальність соціального педагога визначена нами як відповідність діяльності спеціаліста його професійному обов’язку, що розглядається з точки зору можливостей людини.

Таким чином, обов’язок, зобов’язання та відповідальність – це ціннісні категорії, що базуються одна на одній та переходять одна в одну, взаємодоповнюючись при цьому. Визначаючи одну із них, ми тим самим виявляємо й інші. Отже, між деонтологічними категоріями, які закріплюють визначені цінності, простежується тісний, сутнісний, діалектичний зв’язок, наявність котрого уможливорює висновок про те, що разом вони утворюють єдине ціле, певну ціннісну систему як сукупність взаємопов’язаних та взаємопроникних компонентів, що перебувають в узгоджених відносинах взаємодії та взаємозалежності. Тільки у своїй єдності, виступаючи як базові професійні цінності соціально-педагогічного фаху, вони можуть забезпечити ефективність формування професійно значущих орієнтацій майбутніх фахівців і, врешті-решт, їхньої професійної культури, виконуючи роль змістовного ядра такого феномену, як “деонтологічна культура соціального педагога”.

Висновки. Таким чином, деонтологічну культуру соціального педагога визначаємо як особистісний феномен, що синтезує у собі сукупність стійких орієнтацій на базові професійні цінності, їх усвідомлення та належне виконання на рівні

обов'язку і відповідальності. Для вищої професійної школи деонтологічна культура соціального педагога як результат виступає у формі професійних і соціально значущих соціально-психологічних якостей особистості фахівця, який випускається нею. На нашу думку, деонтологічна культура студентів – майбутніх соціальних педагогів може бути сформована у процесі їхньої професійної підготовки, якщо використати для цього можливості соціально-виховного середовища вищого навчального закладу щодо забезпечення ефективності та результативності означеного процесу.

У статті не вичерпано проблему повною мірою, лише узагальнено подано деякі аспекти. Зокрема, подальшої розробки потребують питання теоретичного обґрунтування системи формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Васильєва М.П. Основи педагогічної деонтології : навч. посіб. / М.П. Васильєва. – Х. : Нове слово, 2003. – 200 с.
2. Васильєва М.П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / М.П. Васильєва. – Х., 2004. – 38 с.
3. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя : навч. посіб. / В.М. Гриньова. – Х. : ХДПУ, 1996. – 104 с.
4. Ішук С.В. Етика соціальної роботи : курс лекцій / С.В. Ішук. – Тернопіль : ТДПУ, 2008. – 59 с.
5. Караханова Г.А. Формирование деонтологической культуры учителей в системе непрерывного профессионального образования : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Г.А. Караханова. – М., 2007. – 40 с.
6. Медведева Г.П. Этика социальной работы : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Г.П. Медведева. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 208 с.
7. Хлестова С.С. Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі соціально-виховної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С.С. Хлестова. – К. : Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, 2011. – 18 с.
8. Переймибіда Л.В. Організаційні засади діяльності педагогічного колективу з розвитку деонтологічної культури учнів медичного ліцею : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.В. Преймибіда. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т.Г. Шевченка, 2008. – 18 с.
9. Спіріна Т.П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т.П. Спіріна. – Ж., 2009. – 261 с.
10. Рижанова А.О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : дис. ... д-ра пед. наук. : 13.00.05 / А.О. Рижанова. – Х., 2004. – 456 с.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013.

Шеплякова И.А. Деонтологическая культура социального педагога: к определению понятия

В статье раскрыты подходы к трактовке и определению понятия “деонтологическая культура социального педагога”. Проанализирована сущность данного феномена, подлежащего формированию в процессе профессиональной подготовки будущих социальных педагогов, раскрыта его связь с понятием “деонтологическая культура специалиста”. Определена содержательная основа понятия “деонтологическая культура социального педагога”, которую составляют такие деонтологические категории, как долг, обязанность и ответственность.

Ключевые слова: деонтологическая культура, деонтологическая культура специалиста, социальный педагог, деонтологическая культура социального педагога, деонтологические категории, долг, обязанность, ответственность.

Sheplyakova I. The deontological culture of social pedagogue: to the determination of concept

This article exposes the content of “the deontological culture of social pedagogue”, approaches of interpretation and determination of this concept.

The essence of this phenomenon which is formed during the process of professional preparation of future social pedagogues was analyzed; its connection with a concept of “the deontological culture of specialist” was revealed.

The deontological culture of specialist is defined as one of the components of professional culture of personality that appears in the proper implementation of professional obligations.

A social pedagogue is recognized as specialist of social education, whose principal purpose of activity is to integrate educational efforts of nation for the raise of social personality.

The deontological culture of social pedagogue is recognized as the personalized phenomenon which synthesizes the complex of stable aims at the base professional values, their awareness and proper implementation at the level of duty and responsibility.

The content base of “the deontological culture of social pedagogue” is defined, which contains the following deontological categories: duty, obligation, responsibility.

The professional duty of social pedagogue is recognized as public necessity expressed in the system of requirements to the conduct and professional activity of specialist.

The professional obligations are recognized as rules confirmed in professional norms which detail the content of professional duty of a certain specialist and determine the line of his professional conduct.

Professional responsibility of social pedagogue is recognized as accordance of activity of specialist to his professional duty which is examined from the side of human’s potential.

Key words: *the deontological culture, the deontological culture of specialist, social pedagogue, the deontological culture of social pedagogue, the deontological categories, duty, obligation, responsibility.*